

BÁO CÁO KHOA HỌC

ĐỀ TÀI

LỊCH SỬ THÀNH PHỐ ĐÀ NẴNG 1858 - 1945

Thời gian thực hiện: Từ năm 2002 đến năm 2004

Cơ quan quản lý đề tài: Sở Khoa học & Công nghệ TP Đà Nẵng

Cơ quan chủ trì đề tài: Hội Khoa học Lịch sử TP Đà Nẵng

Chủ nhiệm đề tài : TS. Ngô Văn Minh

Thành viên BCN đề tài: CN Trần Thị Phương Hiền

Các cộng tác viên chuyên đề:

- TS. Nguyễn Thị Đàm
- ThS. Nguyễn Văn Đoàn
- ThS. Nguyễn Xuyên
- ThS. Trần Văn Thiết
- CN. Nguyễn Văn Nghĩa

Đà Nẵng, tháng 9/2004

5224
14/04/05

LỜI CẢM ƠN

Xin chân thành cảm ơn Sở Khoa học và Công nghệ thành phố Đà Nẵng; Hội Khoa học Lịch sử thành phố Đà Nẵng; Liên hiệp các hội khoa học và kỹ thuật thành phố Đà Nẵng; Trung tâm Lưu trữ quốc gia; Thư viện Viện Thông tin khoa học xã hội Việt Nam; Thư viện Quốc gia; Thư viện Viện Sử học Việt Nam; Ban Tuyên giáo Thành uỷ Đà Nẵng; Báo tàng Đà Nẵng; Thư viện Khoa học tổng hợp Đà Nẵng; Liên đoàn Lao động thành phố Đà Nẵng; Các nhà khoa học: Gs. Đinh Xuân Lâm, Gs. Đinh Gia Khánh; Pgs, Ts. Chương Thâu, Pgs, Ts. Phạm Xanh, Pgs, Ts. Trần Vĩnh Tường, Pgs, Ts. Đỗ Bang, Ts. Nguyễn Văn Hoa, Ts. Đặng Văn Hồ; các nhà sử học: Dương Trung Quốc, Đặng Phong; các nhà nghiên cứu, các vị lão thành tại địa phương Đà Nẵng và các cộng tác viên đã giúp đỡ, cộng tác với chúng tôi trong quá trình thực hiện đề tài khoa học này.

BAN CHỦ NHIỆM ĐỀ TÀI

MỤC LỤC

	Trang
MỞ ĐẦU	5
CHƯƠNG I: ĐÀ NẴNG MỞ ĐẦU TRANG SỬ CHỐNG THỰC DÂN XÂM LƯỢC (1858 - 1887)	
I. ĐÀ NẴNG TRƯỚC ÂM MƯU XÂM LƯỢC CỦA THỰC DÂN PHƯƠNG TÂY	9
1. Quá trình thay đổi đơn vị hành chính và tình hình kinh tế - xã hội Đà Nẵng nửa đầu thế kỷ XIX	9
2. Đà Nẵng trong ý đồ xâm lược của thực dân phương Tây	26
3. Các hoạt động ngoại giao đôn dập giữa triều đình Huế với các nước phương Tây thông qua cảng Đà Nẵng	32
4. Chủ trương phòng giữ của triều đình Huế	44
II. THẤT BẠI TRONG KẾ HOẠCH ĐÁNH NHANH, THẮNG NHANH CỦA LIÊN QUÂN PHÁP - TÂY BAN NHA	50
1. Liên quân Pháp - Tây Ban Nha nổ súng xâm lược Đà Nẵng	50
2. Nhân dân Đà Nẵng sát cánh cùng quân đội Triều đình chống xâm lăng	54
3. Cả nước hưởng về Đà Nẵng và tình hình Đà Nẵng sau năm 1860	82
III. ĐÀ NẴNG TRONG PHONG TRÀO NGHĨA HỘI	90
1. Nhân dân ứng nghĩa	90
2. Một số trận chiến đấu tại Hoà Vang - Đà Nẵng	98
CHƯƠNG II: CHUYỂN BIẾN MỚI TRONG THÀNH THỊ VÀ NÔNG THÔN (Từ khi Đà Nẵng trở thành "nhượng địa" đến Cách mạng Tháng Tám 1945)	
I. ĐÀ NẴNG TRỞ THÀNH THÀNH PHỐ HIỆN ĐẠI ĐẦU TIÊN Ở TRUNG KỲ	113
1. Đà Nẵng trở thành "nhượng địa" của Pháp	113
2. Chính sách khai thác kinh tế theo phương thức tư bản chủ nghĩa	133
3. Vấn đề khai thác và sử dụng đất đai	143
4. Hoạt động thương mại phát triển	154

II. VĂN HOÁ, GIÁO DỤC, Y TẾ VÀ CẤU TRÚC CƯ DÂN DƯỚI THỜI THUỘC PHÁP (1888 - 1945)	171
1. Văn hoá	171
2. Giáo dục và y tế	179
3. Cấu trúc cư dân	184
III. BỘ MẶT XÃ HỘI NÔNG THÔN ĐÀ NẴNG DƯỚI THỜI THUỘC PHÁP	193
1. Tổ chức hành chính	193
2. Cấu trúc cư dân	197
3. Sinh hoạt kinh tế	201
4. Văn hoá, giáo dục	211
CHƯƠNG III: ĐÀ NẴNG TRONG CÁC PHONG TRÀO YÊU NƯỚC ĐẦU THẾ KỶ XX VÀ BƯỚC CHUYỂN DẦN SANG XU HƯỚNG CÁCH MẠNG VÔ SẢN (Từ sau phong trào Nghĩa hội đến năm 1929)	
I. CÁC PHONG TRÀO YÊU NƯỚC ĐẦU THẾ KỶ XX	218
1. Phong trào Duy tân, Đông du	218
2. Phong trào chống thuế	228
3. Cuộc vận động khởi nghĩa của Thái Phiên và Trần Cao Vân	235
II. CÁC CUỘC VẬN ĐỘNG DÂN CHỦ VÀ SỰ RA ĐỜI CỦA CÁC TỔ CHỨC CÁCH MẠNG	241
1. Cuộc vận động dân chủ	241
2. Sự ra đời và hoạt động của các chi bộ Hội Việt Nam cách mệnh thanh niên và Tân Việt cách mệnh đảng	255
3. Phong trào đấu tranh của các tầng lớp nhân dân nửa cuối những năm 20 của thế kỷ XX	267
CHƯƠNG IV: ĐÀ NẴNG TRONG GIAI ĐOẠN ĐẤU TRANH GIẢI PHÓNG DÂN TỘC (1930 - 1945)	
I. ĐÀ NẴNG TRONG NHỮNG NĂM 1930 - 1935	272
1. Sự ra đời của Đảng bộ Đảng Cộng sản Việt Nam thành phố Đà Nẵng và phong trào đấu tranh cách mạng sau ngày thành lập Đảng bộ	272
2. Tình hình các mặt ở Đà Nẵng trong những năm 1932 - 1935	282
II. ĐÀ NẴNG TRONG NHỮNG NĂM 1936-1939	291
1. Những chuyển biến mới trong đời sống kinh tế, chính trị, xã hội	291

2. Những nét mới trong đời sống tư tưởng, văn hoá	295
3. Các cuộc đấu tranh đòi dân sinh, dân chủ	298
4. Các hội đoàn thể ra đời đẩy mạnh các hoạt động đấu tranh công khai hợp pháp	302
III. ĐÀ NẴNG TRONG CAO TRÀO CÁCH MẠNG 1939 - 1945	315
1. Chính sách cai trị của Pháp và Nhật	315
2. Xây dựng lực lượng cách mạng chuẩn bị cho khởi nghĩa giành chính quyền	319
3. Diễn biến khởi nghĩa giành chính quyền	329
KẾT LUẬN	339
TÀI LIỆU TRÍCH DẪN	346

MỞ ĐẦU

Lịch sử không giống nhau ở mọi miền đất nước. Trong cái chung đa dạng và phong phú của lịch sử cả nước có cái riêng độc đáo của lịch sử từng địa phương. Mỗi người, dù từng sống ở nhiều nơi khác nhau, nhưng ai cũng phải gắn với một địa phương nhất định. Đây có thể là quê hương hoặc nơi mình đang ở. Bởi vậy, việc tìm hiểu lịch sử địa phương đối với mỗi người là hết sức cần thiết. Qua đó, mỗi người sẽ tăng thêm tình cảm, ý thức trách nhiệm đối với quê hương mình.

Đà Nẵng là một địa phương có bề dày lịch sử. Chỉ tính trong giai đoạn 1858-1945 tại địa phương này đã diễn ra bao biến chuyển: Đà Nẵng là nơi mở đầu tiếng súng chống xâm lăng và làm thất bại kế hoạch đánh nhanh thắng nhanh của thực dân phương Tây; Đà Nẵng lại bị trở thành đất nhượng địa cho thực dân Pháp, là thành phố cảng sớm nhất và lớn nhất khu vực miền Trung, nhưng trong lòng Đà Nẵng vẫn luôn bùng lên những phong trào yêu nước và cách mạng để có được thắng lợi rực rỡ trong Cách mạng Tháng Tám 1945.

Nghiên cứu lịch sử Đà Nẵng không phải là một vấn đề hoàn toàn mới, vì nó đã được đề cập ở những mức độ khác nhau qua các công trình nghiên cứu lịch sử địa phương thời gian qua. Có thể kể đến một số tác phẩm tiêu biểu như:

Trước năm 1975, tại Đà Nẵng có tác giả Võ Văn Dật chọn đề tài "*Lịch sử Đà Nẵng*" làm luận văn Cao học. Có thể nói đây là tác giả đầu tiên nghiên cứu về thông sử Đà Nẵng và đã tập hợp được nhiều tài liệu có giá trị. Bản luận văn này được đánh máy, chưa lưu hành rộng rãi. Hơn nữa, do lập trường chính trị, tác giả Võ Văn Dật chỉ tập trung vào việc trình bày chủ trương của triều đình nhà Nguyễn đối với việc phòng thủ Đà Nẵng, chiến trận 1858-1860 và về mặt lịch sử phát triển đô thị Đà Nẵng trong 62 năm bị biến thành nhượng địa, mà không đề cập đến các phong trào cách mạng khác của quần chúng nhân dân.

Năm 1996, một nhóm tác giả của Viện Sử học Việt Nam cùng cơ quan văn hoá của thành phố xuất bản cuốn "*Lịch sử thành phố Đà Nẵng*" và được Nhà xuất bản Đà Nẵng tái bản có bổ sung vào năm 2001. Đây là một công trình nghiên cứu công phu nhằm tái hiện lịch sử thành phố suốt từ năm 1858 đến năm 2000. Tuy nhiên, vì phản ánh cả một thời gian quá dài nên cuốn sách không thể đề cập chuyên sâu hơn từng giai đoạn lịch sử (trong đó có giai đoạn 1858-1945). Hơn nữa, khi phản ánh lịch sử từ 1858 đến 1996 các tác giả

không đề cập *mảnh đất nằm kề thành phố và rất giàu chiến tích anh hùng* là huyện Hoà Vang.

Tiếp đến là tác phẩm "*Lịch sử Đảng bộ thành phố Đà Nẵng. Tập 1: 1925-1954*" do tác giả Nguyễn Trung biên soạn, NXB Đà Nẵng ấn hành tháng 9/1996. Đây cũng là một cuốn sách biên soạn công phu riêng về lịch sử thành phố Đà Nẵng, nhưng đối tượng chính của sách là sự lãnh đạo của Đảng bộ trong thời gian chỉ từ năm 1924 trở đi (từ 1858 đến 1924 chỉ điểm lướt qua), không phải toàn bộ lịch sử thành phố.

Bộ Chỉ huy quân sự thành phố Đà Nẵng cũng tổ chức biên soạn sách "*Lịch sử lực lượng vũ trang Đà Nẵng (1945-2000)*". Đây cũng là một cuốn sách chỉ thuộc về chuyên ngành lịch sử quân sự địa phương.

Điểm chung của tất cả các cuốn sử trên là chỉ phản ánh lịch sử của thành phố Đà Nẵng cũ.

Ngoài ra còn phải kể đến một số cuốn sách khác có đề cập đến lịch sử Đà Nẵng giai đoạn này như: "*Sơ thảo lịch sử Đảng bộ Quảng Nam-Đà Nẵng. Tập 1: 1930-1945*" của Đảng bộ tỉnh Quảng Nam-Đà Nẵng; "*Lịch sử đấu tranh cách mạng huyện Hoà Vang 1928-1954*" của Đảng bộ huyện Hoà Vang

...

Lịch sử chỉ diễn ra một lần nhưng viết lịch sử phải qua nhiều lần. Có như thế mới có thể đưa lịch sử được nhận thức gần hơn tới lịch sử khách quan. Với nhận thức này, Hội Khoa học Lịch sử thành phố Đà Nẵng chọn đề tài Lịch sử thành phố Đà Nẵng - giai đoạn 1858-1945 (bao gồm cả Hoà Vang) để đăng ký đề tài nghiên cứu khoa học công nghệ cấp thành phố năm 2001.

Đối tượng nghiên cứu của đề tài là toàn bộ quá trình vận động lịch sử của thành phố (tức là nghiên cứu thông sử). Phạm vi nghiên cứu của đề tài, về mặt thời gian là giai đoạn lịch sử 1858-1945. Về mặt không gian là thành phố Đà Nẵng theo địa giới hành chính hiện nay.

Thực hiện đề tài này chúng tôi nhằm mục tiêu có được một công trình nghiên cứu công phu (có thêm những tư liệu mới và những nhận định mới) đặt cơ sở cho việc dựng lại một cách có hệ thống quá trình vận động của thành phố trên các mặt chính trị, kinh tế, xã hội, văn hoá và truyền thống đấu tranh cách mạng trong một giai đoạn lịch sử cụ thể (từ khi nổ ra cuộc chiến tranh vệ quốc chặn đứng cuộc xâm lăng của liên quân Pháp-Tây Ban Nha đến Cách mạng Tháng Tám thành công).

Trong quá trình thực hiện đề tài, ngoài việc tự sưu tầm tài liệu và viết chuyên đề của từng tác giả chuyên đề, Ban Chủ nhiệm đề tài còn phân công thành viên đi sưu tầm tài liệu ở các cơ quan lưu trữ tại thành phố Đà Nẵng, nhất là đã đến các trung tâm lưu trữ tại Hà Nội và thành phố Hồ Chí Minh như Trung tâm Lưu trữ Quốc gia, Thư viện Quốc gia, Viện Thông tin Khoa học xã hội thuộc Trung tâm Khoa học Xã hội và Nhân văn quốc gia, Viện Nghiên cứu Hán Nôm... Kết quả đã sưu tầm được nhiều tài liệu, trong đó đáng kể nhất là nguồn tài liệu gốc tiếng Pháp như *Bulletin administratif de l'Annam*, *Annuaire Statistique l'Indochine*, *Journal officiel de l'Indochine Francaise*, *L' Annam*, các báo cáo của mật thám Pháp..., tài liệu chữ Hán như *Hoà Vang huyện chí*, và qua khai thác từ ký ức của những vị cao niên, phỏng vấn các nhân chứng lịch sử tại địa phương đã thu thập được nhiều tư liệu mới phục vụ cho việc nghiên cứu đề tài.

Đề tài này được thực hiện trên cơ sở kết cấu, biên tập lại từ nội dung của các chuyên đề. Trong quá trình thực hiện, Cơ quan chủ trì và Ban chủ nhiệm đề tài đã tổ chức nhiều hội thảo tiếp thu những ý kiến đóng góp của các nhà khoa học tại địa phương và ý kiến của các nhà khoa học trung ương (G.s Đinh Xuân Lâm; Pgs,Ts Chương Thâu; Pgs,Ts. Phạm Xanh; Gs. Đinh Gia Khánh; các nhà sử học Đặng Phong, Dương Trung Quốc) cho các cụm chuyên đề. Sau khi các cộng tác viên chỉnh sửa lại, Ban Chủ nhiệm đề tài tiếp tục nhờ các nhà khoa học (Pgs,Ts. Chương Thâu; Pgs,Ts. Đỗ Bang; Pgs,Ts. Trần Vĩnh Tường; Ts. Nguyễn Văn Hoa; Ts. Đặng Văn Hồ; NNC. Ngô Gia Lầu; Ths. Bùi Văn Tiếng) nhận xét từng chuyên đề. Cuối cùng, Chủ nhiệm đề tài - Ts. Ngô Văn Minh căn cứ vào nhận xét của các chuyên gia và căn cứ *đề cương tổng quát đã được Hội đồng xét duyệt đề cương thông qua* tiến hành kết cấu và biên tập lại thành một đề tài hoàn chỉnh (*Báo cáo khoa học*).

Trong nghiên cứu biên soạn, các tác giả chuyên đề kết hợp phương pháp lịch sử với phương pháp logic để tái hiện lại lịch sử và rút ra những nhận xét. Trong *Báo cáo khoa học*, chúng tôi không chỉ biên tập về văn phong, cắt bỏ những đoạn trùng lặp giữa các chuyên đề mà còn bổ sung thêm tư liệu. Là một đề tài khoa học nên chúng tôi không đặt nặng về cân đối tỷ lệ số trang giữa các chương mục mà cố gắng giữ và bổ sung càng nhiều càng tốt những thông tin trong mỗi chuyên đề nhằm không chỉ cung cấp cứ liệu cần thiết cho việc biên soạn sách Lịch sử thành phố Đà Nẵng mà còn cung cấp những thông tin khác cho nhiều lĩnh vực cụ thể về quản lý, quy hoạch đô thị; về văn hoá, xã hội;...

Và cũng vì đây là một đề tài khoa học được thực hiện bởi một hệ thống chuyên đề nên đề cương tổng quát của Báo cáo tổng kết cũng chưa phải đã là đề cương của một cuốn lịch sử. Đây chỉ là một sự sắp xếp vừa để dễ thể hiện từng nội dung lớn: Cuộc chiến tranh vệ quốc; biến chuyển của Đà Nẵng do tác động chính sách khai thác thuộc địa của thực dân Pháp; các phong trào yêu nước và cách mạng, vừa nhằm hướng đến việc biên soạn cuốn Lịch sử thành phố giai đoạn 1858-1945 trong thời gian tới.

Điều tất nhiên là đề tài này có sự kế thừa nhiều nội dung đã được đề cập trong các công trình của các tác giả đi trước. Nhưng cái mới ở đây là một mặt những nội dung đó được thể hiện với dung lượng nhiều hơn, có tính hệ thống hơn (như khi viết về chiến trận 1858 - 1860 tại Đà Nẵng), mặt khác, đề tài còn cung cấp những tư liệu mới với những phân tích và những nhận định mới, có so sánh với tình hình chung cả nước và với các địa phương khác (như ở chương III viết về các phong trào yêu nước và dân chủ ở Đà Nẵng những năm đầu thế kỷ XX, nhất là ở chương II viết về những biến chuyển mới trong thành thị và nông thôn Đà Nẵng dưới thời Pháp thuộc với những số liệu, biểu mẫu so sánh và những nhận định về từng vấn đề cụ thể: giáo dục, khai thác đất đai, cán cân xuất nhập khẩu qua từng năm...). Về bộ mặt xã hội nông thôn thời thuộc Pháp trước đây chưa có công trình nào đề cập chi tiết, tác giả chuyên đề và Ban Chủ nhiệm đề tài phải chủ yếu tiến hành khai thác từ ký ức của những vị cao niên ở quận Sơn Trà và huyện Hoà Vang, xem đây là những đóng góp tư liệu bước đầu về vấn đề này của đề tài.

Cơ quan chủ trì, tập thể tác giả và Ban Chủ nhiệm đề tài đã cố gắng nhiều trong quá trình triển khai thực hiện đề tài, song chắc chắn vẫn không thể nào tránh được những hạn chế, thiếu sót. Vì vậy, chúng tôi rất mong tiếp tục nhận được những ý kiến đóng góp của các chuyên gia để có được một báo cáo tổng kết hoàn thiện hơn, cung cấp được nhiều cứ liệu khoa học lịch sử hơn. Chúng tôi xin chân thành cảm ơn.

Đà Nẵng, tháng 7/2004

CHỦ NHIỆM ĐỀ TÀI

CHƯƠNG I

ĐÀ NẴNG MỞ ĐẦU TRANG SỬ CHỐNG THỰC DÂN XÂM LƯỢC (1858 - 1887)

I. ĐÀ NẴNG TRƯỚC ÂM MƯU XÂM LƯỢC CỦA THỰC DÂN PHƯƠNG TÂY

1. Quá trình thay đổi đơn vị hành chính và tình hình kinh tế - xã hội Đà Nẵng nửa đầu thế kỷ XIX.

1.1. *Vài nét về quá trình thay đổi đơn vị hành chính.*

Đà Nẵng là một vùng đất có lịch sử lâu đời, con người đã có mặt ở đây từ rất sớm. Năm 1992 người ta đã phát hiện tại Bãi Nồm (bán đảo Sơn Trà) những chiếc rìu đá có vai và nhiều mảnh đồ gốm, một bàn mài bằng đá, có niên đại thuộc cuối thời kỳ đồ đá mới, đầu thời kỳ đồ kim khí. Những dấu vết của chủ nhân văn hoá Sa Huỳnh có niên đại từ đầu thời kỳ đồ kim khí (đồng thau) đến đầu thời kỳ sắt, cách nay khoảng 4000 năm cho đến 1, 2 thế kỷ trước và sau công nguyên cũng được tìm thấy ở rải rác nhiều nơi trên địa bàn Đà Nẵng. Đó là các di tích mộ táng (kiểu mộ chum), hoặc di tích vừa là nơi cư trú, vừa là mộ táng.

Đà Nẵng hiện nay xưa kia vào đời Hán vốn là một vùng đất nằm trong quận Nhật Nam. Khi nước Lâm Ấp (về sau gọi là Chăm-pa) ra đời cuối thế kỷ II thì Đà Nẵng thuộc châu Lý (Rí) của vương quốc này.

Năm 1306, vua Chăm-pa là Chế Mân lấy hai châu Ô, Lý làm sính lễ xin cưới Huyền Trân công chúa của nước Đại Việt. Năm 1307, nhà Trần đổi hai châu Ô, Lý làm Thuận Châu và Hoá Châu, chọn người địa phương bổ làm quan. Từ đây bắt đầu có cư dân Việt vào làm ăn, sinh sống. Đất Thuận Châu xưa bao gồm từ huyện Triệu Phong (tỉnh Quảng Trị) đến huyện Hương Trà (tỉnh Thừa Thiên - Huế) hiện nay. Đất Hoá Châu xưa bao gồm từ huyện Phú Lộc (tỉnh Thừa Thiên-Huế) đến huyện Điện Bàn (tỉnh Quảng Nam) ngày nay.